

Biologiska museet, Erik Dahlbergs väg 1-3.
Öppet söndagar kl 11-15.
Bokning av visningar genom Torekällbergets museum,
tel 0755/214 22.

Södertälje Biologiska museum. Exteriör från öppningsåret 1913.

Biologiska museet i Södertälje

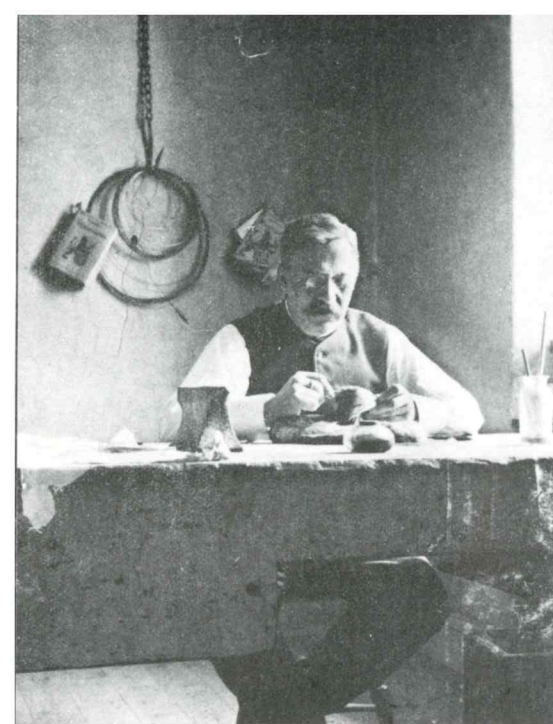
Den stora flyttningen till städerna och industrierna under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet bröt många familjers kontakt med naturen. I städernas industriområden skapades nya sedvänjor och traditioner. Man använde inte längre samma redskap och kläder som förr.

Arthur Hazelius var den som först försökte rädda den gamla allmogekulturen i större skala när han byggde upp Skansen i Stockholm. Storstadsborna kunde gå och se hur den tidigare generationen haft det på landet. De äldre samlingar av naturhistoria som fanns fungerade som studiesamlingar för den invigde med djuren uppradade efter art och släktskap – samma principer för växter och mineral. De nya biologiska museerna som byggdes under denna tid hade ett syfte liknande det Hazelius hade med Skansen – de ville lära allmänheten något om livet i naturen.

Idag, när vi inte bara har flyttat bort från naturen utan dessutom håller på att förstöra den, har intresset för sekelskiftets biologiska museer vaknat till liv på nytt.

Biologiska museet, som från början huvudsakligen var avsett som studiesamling åt Södertälje Samskola – nuvarande Täljegymnasiet – samt åt Folkskolan (Rosenborgsskolan) kom att byggas tack vare en donation av Carl Fredrik Liljewalch.

Gustav Kolthoff (1845–1913), som fick i uppdrag att inreda Södertälje Biologiska museum var zoolog och forskningsresande. Hans vetenskapliga huvudarbete gällde de nordiska fåglarnas flyttningssvanor (1897). Han skrev även många populära jakt- och

Gustaf Kolthoff i konservatorsateljén.

På trappan ser vi Gustaf och Kjell Kolthoff.

naturskildringar: "Nordens fåglar", "Ur djurens lif", "Djur och blommor" etc. I "Minnen från mina vandringar i naturen" har Bruno Liljefors gjort illustrationerna.

Gustav Kolthoff deltog i flera forskningsresor som zoolog, främst som ornitolog och entomolog, dels i Nordenskiöld's Grönlandsexpedition 1883 och Nathorst's färd till Spetsbergen 1898. År 1900 ledde han själv en färd till Spetsbergen och Nordostgrönland. Sonen Kjell deltog i denna resa. Gustav Kolthoff var från 1878 konservator vid Uppsala universitet och arbetade där med en helt ny metod att bygga ett biologiskt museum – djuren sattes in i ett uppbyggt landskap – för att ge betraktaren en fullständig bild av djuren i deras naturliga miljö. Kolthoffs första museibygge efter denna princip inrättades i Gustavianum i Uppsala (tidigare O Rudbecks berömda anatomisal). Bruno Liljefors hjälpte honom genom att måla landskapsbakgrunder.

Törnskator till Liljefors

Liljefors beundrade Kolthoffs skicklighet som jägare och skytt. Kolthoff hjälpte Liljefors genom att konservera de djur denne behövde för sina olika beställningar. I de brev som Liljefors skrev från Göteborg i slutet på 1880-talet (han vikarierade för Carl Larsson som föreståndare för Valands målarskola) uppmanar han brodern att be Kolthoff om "Beckasinerna som jag beställt. Törnskatorna, mården (utan trädgren)". "Bed även Kolthoff att få några insekter av vanliga arter som han ej själv sätter så mycket värde på – det gör ingenting om de äro lite skadade. Men av granna färger gärna. Jag behöver några fjärilar, däribland en kålfjäril, några skalbaggar (medelstora)

samt gräshoppor (en stor däribland)." Insekterna behövde han för ett beställningsarbete åt Pontus Fürstenberg i Göteborg.

Det nya lilla museet under Gustavianums kupol väckte stort intresse. En grupp mecenater – med Carl Fredrik Liljewalch i spetsen – bildade AB Biologiska museet i Stockholm. Museets byggnad blev en nationalromantisk manifestation med anknytning till norska stavkyrkor. Inredningen gjorde Kolthoff, som byggde upp landskapen och alla de "naturtroget uppstoppade" djuren. Bruno Liljefors målade landskapsbakgrunder och hade då hjälp av Gustav Fjaestad. Idén till naturdioramor hade Kolthoff troligen fått genom intryck i Tyskland där man gjorde rundmålade historiska framställningar. Arthur Hazelius arbetade efter liknande metod i de utställningar av allmogens liv som presenterades i Nordiska museets första lokaler på Drottninggatan i Stockholm.

Kolthoff hade en ovanlig förmåga att iakttä djurens beteende i naturen – hur de anpassade sig till sin omgivning. Det var dessa erfarenheter han ville lära ut till en större allmänhet genom sina museilandskap. Kolthoffs vän och jaktkamrat Bruno Liljefors delade samma intressen och sökte i sin konst ge uttryck för samma ekologiska grundsyn.

Förutom Biologiska museet i Stockholm byggde Kolthoff upp biologiska museer i Uppsala och Åbo. Kjell Kolthoff (1871–1947) utbildade sig till konservator och deltog i uppsättandet av biologiska museerna i Uppsala, Södertälje och Malmö, där han också målade dioramorna. Gustav Kolthoff var 68 år när han tillsammans med Kjell Kolthoff gjorde inredningen till Södertälje biologiska museum – det kom att bli hans sista arbete. Han dog strax efter det att museet stod färdigt i september 1913. Kjell kom att ta över faderns konservatorsverksamhet och hans insats i Södertälje var säkert större än enbart fondmålningen.

En liten originell byggnad

Södertälje Tidning omnämde det nya museet som "en liten originell byggnad". Särskilt liten var den ju inte men originell var den kanske i Södertälje där man inte hade så många nybyggen i den strama jugendstil som utmärker Biologiska museet. Arkitekten hette Hjalmar Cederström och var verksam i Stockholm, där han bl a ritade Södersjukhuset. Museibyggnaden kostade 25 000 kronor att uppföra, inredningen med landskap och djur kostade 10 000 kronor.

Museet som orsakade "odelad tillfredsställelse och beundran" hos ledamöterna i byggnadskommittén öppnades för allmänheten söndagen den 16 november mellan klockan halv ett och halv tre em. Inträdesavgiften var för vuxna 25 öre och för barn 10 öre. Museet skulle under vardagarna vara undervisningslokal för Samskolan (Täljegymnasiet) och folkskolan (Rosenborgsskolan).

Södertälje Tidning beskrev 1913 dioramats på följande sätt:

"Men, som antytts, det är inte skogen, inte stranden, inte havet, som här är det dominerande – det är djurlivet. Och detta drager också strax uppmärksamheten till sig. Att med pennan skildra detta liv låter sig knappast göra; så omväxlande livfull är tavlan. Den föreställer icke ett museum av döda uppstoppade djur av allehanda slag, utan 'levande' varelser: djuren, som de bygger sina bon, som de ruvar och vårdar sina ungar, som de jagar sitt rov, som de på tusentals sätt inrätta sig."

"I lyan sitter mamma räv och betraktar sina förhoppningsfulla ungar, allt under det

hon uppgör planer över en morgonutflykt efter första bästa regnatt. Mera frid och förtroende ger en rådjursfamilj, där mamma vilar sig mitt i kretsen av sin familj. Något längre borta i snåret är emellertid friden störd. En huggorm reser sig väsende, ty en åkersork har nyss i sin närghänhet väckt honom ur hans middagsslummer.”

Det vetenskapliga värdet av bevarade äldre djurexemplar betonas idag av expertisen. Flera utrotningshotade arter i vår fauna kan snart endast studeras i museerna. Intresset för naturen och förgiftningen av den engagerar allt fler människor.

Det känns viktigt att återigen kunna öppna Biologiska museet. Lokalerna har rustats upp, djuren i dioramaten har konserverats om, lagats och bytts ut med hjälp av konservator Svante Pohlstrand. Fackkunskaper har genom Carl Fredrik Lundewall på Naturhistoriska riksmuseet ställts till vårt förfogande. Illustrationer till informationsdelen är tecknade av Jenny Ljungqvist, Studio Frank, och ljudillustrationerna gjorda av Inger Lind. Ljus Lennart Lundqvist, Musikteatergruppen Oktober.

Stort tack till lärare på Täljegymnasiet för deras insatser, Riksställningar för hjälp med utställningstekniken och inte minst till Kulturförvaltningen och Torekällbergets egen personal.

Södertälje november 1983
Kerstin Bergdahl-Nörby

Djuren i landskapet

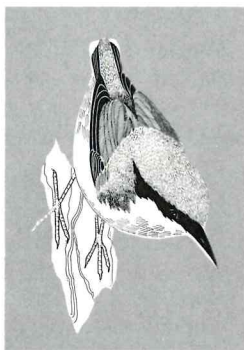
Fönster 1

På aspstammen närmast till vänster sitter en **nötväcka** ovanför sitt bohål, vars öppning fågeln murat med lera till lämplig storlek. Lyssna till fågelns kraftiga visselsignaler! Längre ned på samma stam undersöker en **trädkryp**are, om det finns larver och puppor i springorna.

Längst till vänster, vid ingången till sitt gryt syns en **grävling** med ungar.

På en björkstam till höger har en **göktyta** landat vid ingången till boet. Högre upp sitter ett par av **svartvit flugsnappare**, honan närmast bohålet. Hanen sjunger ovanför.

I den smala björken ovanför grävlinggrytet klänger ett par **grönfinkar**; den grannare av de två är hanen. Observera den

Nötväcka

kraftiga finknäbben och den gula kanten på vingen. Ett par **stjårtmesar** syns bortom grönfinkarna.

Bortifrån skogsbrynet hoar en **berguv**.

Till vänster står en **råbock**, som fejat sina horn mot en liten tall. Spår av fejningen syns på det lilla trädet.

På den torra aspstammen till höger om grävlinggrytet klättrar två exemplar av **större hackspett**. För att hacka ut frön har spetten kilat fast den ena kotten efter den andra i en träd-springa. En hög med bearbetade kottar ligger kvar på marken under ”hackspettsmedjan”.

Uppför den torra björkstammen klättrar en **mård**. Överst sitter en **ormvråk** med en nyfångad skogsmus i klorna. Längst bort till vänster i skogsbrynet står en **älgdjur**.

Närmast bakom råbocken, i en liten björk, sitter en **rödhake**. I en annan liten björk, något längre bort, sitter ett par **domherr**ar med hanen överst.

Rakt fram, ovanför sin lya, ligger en **räv**hona. Rävungarna framför ingången kalasar på resterna av en mås.

I den torra sälgen, något till höger, klättrar en **spillkråka**, vår största hackspett. Överst i sälgen sitter en **duvhök**.

På marken, där stigarna från grävlinggrytet och rävlyan möts, ligger en hög med älgspillning.

I tallen ovanför rävlyan spanar en **kråka** och en **skata** efter en möjlighet att få tag i resterna av rävarnas måltid. På ett par grenar längre ned skymtar två **nötskrikor** med blå vingspegel och vit övergump. Högre upp i samma tall sitter en **kungsörn**. I toppen av en annan tall, längre bort och högre upp, vilar en **havsörn**.

Bortom rävlyan på marken syns en spelande **tjädertupp**. Hönan skymtar till höger i buskaget.

Berguv

Fönster 2

Närmast till vänster håller en **koltrasthona** på att dra upp en daggmask ur marken. Hanen tittar intresserat på.

En **nattskär**ra ligger längs med en pinne på den mossiga marken. Observera skyddsfärgen och fågelns stora ögon lämpade för mörkerseende.

Närmast till höger finns en **myrstack** med fördjupningar nedtill. Dessa kan vara gjorda av en gröngöling, vars specialitet är myror. Förekomst av myrstackar är ett hälsotecken; myrorna bidrar till att hålla den ekologiska balansen i skogen.

I det lilla björkbuskaget klänger ett par **steglitsar**. Högre upp markerar **talgoxen** sitt revir med sin välkända sång. Närmare marken syns ett **taltrastpar** vid sitt bo.

I toppen på den lilla eken bakom myrstacken sjunger en **näktergal**. I samma ek häckar ett **bofinkpar**. Hanen sjunger för

Räv

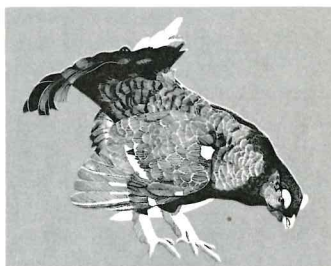
sin hona. Till vänster om eken, på marken, vakar en **morkulla** över sina ungar.

I det torra, mycket lavbevuxna trädet hoppar några **ekorrar**. Högre upp i trädet finns ett **björktrastpar** nära boet. Till höger, långt ut på en kvist, klänger ett par **grönsiskor**. Där ovanför sitter en **nötkråka**. I sin daglega besöks ett **rådjurskid** av sin mamma för digivning.

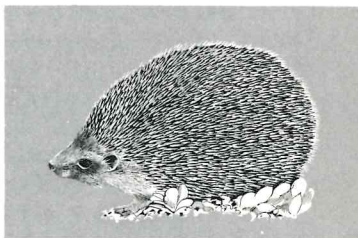
På marken rakt fram spelar en **orrtupp** med lyrformigt utspärrad stjärt och utbredda vingar. Hönan sitter till höger om tuppen, nära en liten ek. Till vänster om orrtuppen, på den lavklädda marken, syns en **järpe**, en tupp med svart haklapp och mörkbandad stjärt.

I en liten björk, något till vänster, sitter en **kaja**. Observera fågelns vita ögon. Ovanför spanar en rovfågel med ljusbrun rygg, en **tornfalk**. Till höger därom ses en **sparvhök**.

Längre bort på marken syns en grann **fasantupp** och en mera oansenlig, skyddsfärgad fasanhöna.

Orre

Igelkott

Fönster 3

Närmast har en **igelkott** upptäckt en **huggorm**, som just börjat ringla ihop sig för att inta försvarsställning.

I den lilla tallen klänger nedtill ett par **tofsmesar**. Högre upp sitter ett par av **mindre korsnäbb**, överst hanen. Observera näbben, som är lämplig att bända isär kottefjäll med, för att fågelns skall komma åt kottens frön.

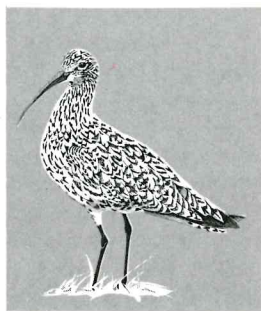
På marken till höger sitter en **lövsångare** nära det delvis övertäckta boet. En annan lövsångare sjunger på närmaste kvist i en slånbuske. Högre upp i samma buske vistas en **trädgårdssångare** vid sitt bo.

I toppen på den höga, vresiga tallstubben sitter en **grå flugsnappare** ovanför sitt bo. På marken mellan stubben och en liten björk håller ett **rapphönspar** till nära sitt bo.

Till höger om den lilla björken, på en tuva, står en **sånglärka** vid boet med ägg. Något längre bort på marken vaktar en **storspov**, hane, sina ungar. Honan har redan påbörjat flyttningen mot vintertillhållen. Till höger om och bortom storspoven har en **fisktärna** landat hos sin hona. Försök att upptäcka deras välkamouflerade ungar!

På den smala björkens stam klättrar en **gröngöling**. Närmast i björken sjunger ett par **storar**. Något högre upp gal en **gök**. Nedanför björken sitter en **fälthare** med sin unge. Ovanför haren, i den lilla tallen, sitter en **gulärta**.

Till höger om den stora tuvan i mitten står en **enkelbeckasin**. Närmast bakom denna syns ett par **krickor**. Hanen har kanelbrunt huvud med ett blågrönt band över ögat. Till höger om krickorna ser man en brokig fågel, en **roskarl**.

Storspov

I den torra lilla tallen ett stycke bortom fältharen sitter en **lärkfalk** med ett byte, en lärka, i klorna.

Längst bort på en sten nära stranden står en **korp**. Ovanför flyger en **fiskjuse** med en fisk i klorna. På tuvorna vid stranden står ett par **havstrutar**, våra största måsfåglar.

Fönster 4

I slånbusken närmast till vänster sitter en **ärtsångare** vid sitt bo. På marken närmast gör sig en **hermelin** beredd till språng för att fånga en **åkersork**. I slånbusken ovanför syns två **talltitor** och en **hämplinghane**. Honan sitter vid boet i den lilla enbusken. Längst ned i samma en finns ett bo med en **gulsparvhona** ruvande på ägg. Hanen, med sitt gula huvud, sitter på marken framför.

Två **kungsfåglar** med gul "krona" syns i en liten tall till höger. På stammen intill sitter ett par **entitor** vid sitt bohål.

På den torra stammen till vänster hänger en **mindre hackspett** vid sitt bohål, som den hackat ut. Ovanför bohålet ser du gnagmönstret efter en skadeinsekt, en barkborre.

På marken i förgrunden står ett par **tofsvipor** med ungarna emellan sig. Bortom dessa och åt höger leker två **brushanar**. De har sina stora halskragar utfällda. Honan bakom de två, är åskådare.

I en tuva bortom tofsviporna vistas ett par **större strandpipare** med sina ungar. Till vänster om dem, på en annan tuva, kvittrar en **sädesärta**.

Den svartvita fågelns med röda ben och röd näbb till höger om sädesärten är en **strandskata**, som ser till sina ungar. Intill strandskatan står en **brunand**. I vattnet till höger därom simmar en **skäggdopping** med ungarna på ryggen.

Snett till vänster om strandskatan står en fågel med mörk mage, en **kärrsnäppa**.

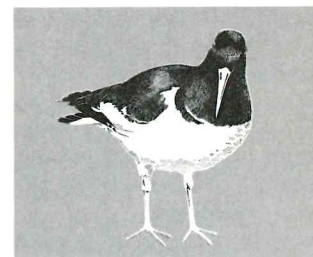
Med sina mörkbruna huvuden vända mot varandra står ett par **skratmäsar**. Bakom dessa syns en **skedand**. Observera den tydligt skedformade näbben.

En **svärta**, en hona med flera ungar, vilar i sanden bortom skäggdoppingen.

Till vänster om svärtan står en fågel med utbredda vingar, en **fisktärna**, vid sitt rede. Bortom fisktärnan, på en tuva, ser man en svart och vit fågel med en tydlig nacktofs, en **vigghane**. Till vänster om denne står en **gråtrut**. En skriande gråtrut flyger högt ovanför stranden. Ytterligare en gråtrut står på skäret till vänster. Till höger på samma skär vilar en flock **ejdrar**. Från en simmande flock längre ut hörs ejdrarnas typiska läten. I vattnet rakt fram mellan skären simmar ett par **storskrakar**. Vid stranden framför ejdrarna står ytterligare en svärta.

Tofsvipa

Strandskata

Till höger om vigen står ett par **silltrutar**. På kobben bortom silltrutarna står en **tobisgrissla**. Det är en liten kolsvart havsfågel med vit vingfläck. I vattnet längst bort till höger simmar ett par **storlommar**.

Fönster 5

Ur sitt bohål i stammen till vänster kommer en hona av **röd-stjärt**. Den betydligt grannare hanen sjunger i den närmaste slånbusken. I samma buske, bakom rödstjärthanen, sitter ett par **buskskvättor**.

Rakt fram slingrar en **snok**, som just upptäckt en **näbbmus**.

Närmast på marken, i riset till höger, finns ett tunnelliknande bo av en **gårdsmyg**. Honan tittar ut genom boöppningen. Hanen står ovanpå boets tak.

Ett stycke upp på stammen till höger hänger en **fladdermus**. En **blåmes** är på väg ut ur sitt bohål i samma stam.

En annan blåmes sitter på närmaste gren i en hagornsbuske. Överst i samma buskage sitter ett par **törnskator**, hanen till vänster. De har spetsat fast sitt byte, en sork, i en vass torn ett stycke nedanför. Längst ned sitter närmast en **svarthätta** och bakom denna en **törnsångare**. I enen till höger klänger ett par **svartmesar**.

I tallen sitter en **kattuggla** med sina ungar. I ett litet röse på marken står ett par **stenskvättor**, hanen till höger.

Ett **gränsandpar** med sina ungar håller till ett stycke bortom stenröset. Till höger, nära gräsandhonan syns en **vattensork**. Där ovanför är en **mink** på väg mot vattnet.

På tuvan bakom gräsänderna ligger en **fiskmå**s med små dunungar. En annan fiskmå skriker vid stranden längre bort.

Bortom gräsandhonan står en **rörhöna** på den vasstäckta marken. Vid vassen ovanför rörhönan skymtar en **sävsparr**. Hanen känns igen på sitt svarta huvud och vita nackring.

I björken sitter ett par **skogsduvor**. Där ovanför sjunger en **ringduva**.

På en tuva bortom gräsandhonan hukar sig en **rödbena**. Bortom denna går ett par **sothöns** med sina ungar. Sothönans läte hörs ifrån vassen.

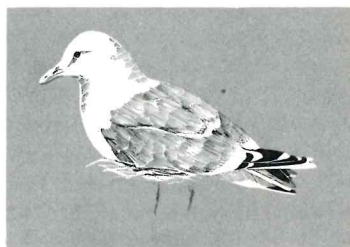
Till höger i vassen spanar en **utter**. Ovanför, på ett brutet strå, sitter en **ladusvala**.

På en gren, som hänger ut över vattnet, riktar en **kungsfiskare** sin långa näbb nedåt för att dyka och harpunera en fisk.

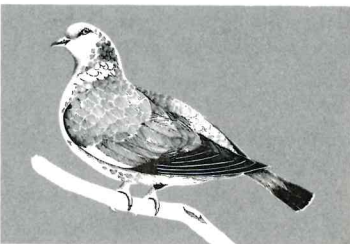
Till vänster i vassen klänger en **sävsångare**. I sanden bortom vassen skymtar ett par **småskrakar**. Längst till höger kliver ett par **tranor**. Framför dessa stora fåglar står en **drillsnäppa**.

Bengt Alm

Lennart Hovmark

Fiskmå

Ringduva

Tranor

Samverkan mellan miljöfaktorer

Människan är helt beroende av att samspelet i naturen fungerar!

Genom samverkan mellan olika miljöfaktorer uppkommer en dynamisk balans i naturen. En ökad förståelse av de komplicerade sambanden kan bidra till att störning av jämvikten undviks. Hotade djur- och växtarter kan räddas genom positiva åtgärder.

Vid revirhållning, parbildning och fortplantning spelar signaler av olika slag en stor roll i djurvärlden, t ex läten, exponering av färger, doftmarkeringar och speciella beteenden. Signalernas betydelse kan vi studera hos t ex skrattnåsar. Då dessa vänder sina mörka "ansikten" mot varandra, innebär detta ett hot. Aggressionen kan dämpas mellan hane och hona genom att fåglarna i stället vänder den ljusa nacken till. Parbildningen kan på så vis fullföljas.

Hos en del djurarter förekommer ett väldigt omfattande och förfinat parningsspel uppdelat i många olika moment, som avlöser varandra. Dessa är nödvändiga för att parningen skall kunna äga rum. Spelen upprepas år efter år på samma platser och förutsätter att den speciella miljön bibehålls. Exempel är brushaneleken samt spelet hos orre och tjäder.

Lätt att studera i många av södertäljetraktens sjöar strax efter islossningen är skäggdoppingens mångfacetterade parningslek.

Den hormonsamverkan, som fordras för att leken skall kunna genomföras, kan störas genom vissa miljögifter. Därigenom kan olika delar av spelet ej fullföljas och parningen omöjliggöres.

Miljögifter och variationer i naturen påverkar

Hos många djurarter förekommer naturliga variationer av beståndens storlek. T ex inverkar barrträdens ojämna kottsättning på antalet korsnäbbar och hackspettar. Rävstammen utsätts nu i stora delar av landet för en svår infektion av skabb. Om sjukdomen sprids också till fjällräven hotas denna redan fåtaliga djurart av total utrotning.

Fältundersökningar är av stor betydelse för att man skall få en uppfattning om vad som händer med olika växt- och djurarter. På 1960-talet minskade t ex antalet gulsparvar katastrofalt. Sedan vissa kvicksilverhaltiga betningsmedel (mot svampangrepp på utsäde) förbjöds, har gulsparvstammen återhämtat sig till en del.

Miljögifter har alltså stor betydelse för decimeringen av många djurarter. Gifter anrikas i naturens näringskedjor. Våra rovfåglar, t ex tornfalk, berggubbe, havsörn och kungsörn, som ofta utgör sista ledet i näringskedjan, råkar särskilt illa ut. Vinterutfodring av örnar bidrar till att fåglarna avgiftas samt ökar särskilt ungfågelnas möjlighet att klara första vintern.

Förändringar inom skogsbruket skapar också problem. Minskad tillgång på ostört belägna boträd drabbar t ex havsörn och fiskgjuse. Vid skogsavverkning måste man därför spara boträden och dessutom tillräckligt många träd i närheten för att minska risken att boträden blåser omkull. Dessutom får fåglarna då en mera ostörd miljö på häckningsplatsen.

Försurningen av naturen är ett allvarligt problem som drabbar djur och växter. Fiskstillgången minskar i försurade sjöar. Man har t ex konstaterat sämre häckningsre-

sultat för fiskgjusar i områden med sådana sjöar. En annan försurningseffekt är att metalljoner löses ut ur berggrunden. Som följd därav har t ex aluminium kommit in i näringskedjorna, vilket orsakar att äggens skal blir tunnare. Det leder till ett ökat antal rötägg. Man har påvisat detta hos bl a svartvit flugsnappare.

Storlommen häckar alldeles intill vattenbrynet. Snabba motorbåtar, som ger svallvågor, kan ödelägga bona. Ett mera intensivt rörligt friluftsliv har exempelvis gjort, att de mest utsatta fiskgjusbona har övergivits eller att häckningen misslyckats.

Vid dragning av kanotleder måste dessa läggas så att störning av känsliga arter undviks.

Lämpliga häckningsområden för vissa fågelarter har avsatts som fågelskyddsområden eller naturreservat. Ytterligare sådana åtgärder behöver troligen vidtagas.

Du kan göra en insats

För att underlätta hållbyggarnas häckning kan man som enskild person göra en insats genom att sätta upp lämpliga holkar. T ex har tillgången på boträd minskat för storskraken, vilket bör kompenseras genom uppsättning av skrakholkar.

Viktigaste skyddet för tranan är bibehållande av de våtmarker, där fåglarna håller till.

Stjärtmesen trivs i alkärr, fuktiga eller försumpade lövskogsområden och buskrik strandskog. Sådana områden bör så mycket som möjligt sparas av skogsbruket. Mindre hackspetten är beroende av liknande miljö.

Nötkråkan är för sin existens beroende av att det finns tillräckligt med hasselbuskar i närheten av mossig barrskog, där fågeln häckar.

Fåglar, som missgynnas av moderna jordbruksmetoder, är bl a raphöna och kärrensäppa samt troligen också steglits.

Beståndet av utter har minskat mycket under senare år trots totalfredning sedan 1968. Miljögifter, speciellt PCB, kan bidra till att utterns fortplantning störs.

Bl a uppfödning i bur för utplantering kan hjälpa till att rädda utterstammen på liknande sätt som man genom "projekt berguv" möjligen klarat denna arts fortbestånd i vissa delar av vårt land. Sådana åtgärder är dock motiverade endast om man samtidigt kan komma tillrätta med orsakerna till att en djurart minskat i antal.

Från andra länder

Minken är ett nordamerikanskt mårddjur, som genom rymning från farmer kommit att tillhöra vår fauna. I en del fall har djur t o m släppts lösa med avsikt. Arten har etablerat sig väl. Minkstammen ökade starkt under 40- och 50-talen, visade en lägre tillväxttakt under 60-talet och tenderar nu att minska i antal. En liknande utvecklingsgång brukar gälla allmänt för nytillkomna arter.

Fasanen är inte heller ursprunglig i Sverige. Det är möjligt att fasanstammen i många områden inte kan klara sig, utan att man hjälper upp beståndet genom utplantering.

Fladdermöss jagar och orienterar sig med hjälp av ekolod, då de utstöter korthuggna signaler, ofta av högre frekvens än vad människoörat uppfattar. Tiden för ljudets återkastande till örat registreras.

Fladdermöss behöver för vinterdvala och dagviste tillgång på ihåliga träd eller utrymmen i byggnader.

En grävlingfamilj på väg ut ur sitt gryt.

Igelkotten trivdes i det småskaliga jordbrukslandskapet. Äldre gårdsbebyggelse med många uthus fungerade som övervintringsplatser. Den börjar nu finna en passande miljö i tätorter med uppväxta, inte alltför finputsade villatradgårdar, helst i trafikreglerade områden.

Igelkotten är en vintersovare. För övervintringen behövs en lövhög, rishög eller kompost, där idet fodras med gräs.

Många djur i vår fauna omkommer i trafiken såsom räv, grävling, hare, igelkott, ekorre och nattskärre.

En del djurarter gynnas av människans verksamhet. Kråkor, skator, trutar och måsar utnyttjar möjligheterna att skaffa föda vid sopstationer.

Tack vare utfodring vid Maren i Södertälje samlas många sjöfåglar där vintertid. Även andra årstider kan man studera fågellivet under en promenad vid Kanalen och Maren.

Älgen var nära utrotning i början av 1800-talet. Genom lagstiftning har jakt och hundhållning reglerats. Detta i samverkan med förändringar inom boskapsskötsel, jord- och skogsbruk gav förutsättningar för den tillväxt av älgstammen, som ännu pågår. Under den varmare årstiden föredrar älgen att beta av lövsly och gör då skogsbruket en tjänst. Vintertid går den hårt åt ungtallar och gör på så vis stor skada.

Under 1700-talet, då rådjur fanns upp till Dalarna, gick stammen av dessa djur starkt tillbaka. Arten fanns i början av 1800-talet kvar endast i Skåne. Delvis genom inplantering har stammen vuxit och har nu en utbredning över hela landet utom fjälltrakterna.

Ett hot för rådjuren är löslöpande hundar, särskilt vintertid med perioder av skarsnö, samt för hondjuren senare delen av dräktighetstiden, under våren.

Ett rådjurskid sover i en lega mellan målen. Om det påträffas ensamt är det alltså ej övergivet av modern. Det måste lämnas i fred och får absolut ej beröras.

Både älg och rådjur är nu så vanliga att de utgör en trafikfara.

Jakträtt krävs

Enligt jaktstadgan är i princip alla vilda däggdjur och fåglar fredade, om inte speciella jakttider bestämts.

För en del arter, t ex näbbmus, skogsmus, brun råtta, mink, havstrut, gråtrut, fiskmå, skrattmå, kråka, kaja, skata, nötskrika och björktrast är hela året allmän jakttid. Jakträtt krävs alltid, även för att jaga dessa djur.

Speciella villkor för jakttid hela året gäller bl a grävling, hermelin, mård och duvhök. Fridlysning av en fågelart innebär också att dess ägg och bo är skyddade.

Olaga jakt med syfte att bekämpa berguv, havsörn och kungsörn förekommer fortfarande. Man misstänker också att vissa fåglar skjuts för montering och försäljning, liksom att sällsynta fåglars bon skattas av äggplundrare bl a av kommersiella skäl. I vissa områden organiseras vakthållning för att hindra marodörernas framfart.

I jaktlagen finns en bestämmelse om att vissa djur, som dödas, fångas eller anträffas som fallvilt, tillfaller kronan. Detta gäller bl a utter, fiskgjuse, trana, kungsfiskare, berguv, örnar och falkar samt under fridlysningstid bl a älg och rådjur, dock med vissa undantag.

Lennart Hovmark

Litteratur:

Ahlén: Faunavård

Curry-Lindahl: Djuren i färg

Naturvårdsverket: Hotade djur och växter i Norden

Naturvårdsverket: Kronans villebråd

Rosenberg: Fåglar i Sverige

Svenska Naturskyddsföreningen: Fågelskydd

Tidskriften Fauna och flora

Tidskriften Sveriges Natur

H D F: Jakttabell 1983-1985

Omslagsbild samt övriga teckningar: Jenny Ljungqvist, Studio Frank.

Foto sid 2, 13 och 14: Jan Nordahl.

Redigering och layout: Gunilla Lundkvist

ISBN 91 7594 007 8

Fotosättning: Alinea Fotosätter AB

Tryckt hos Bröderna Ljungbergs Tryckeri AB 1984